

УДК 631.16:658.155
JEL Classification Q12

Петриченко О.А.

к.е.н., доцент

доцент кафедри аналізу та статистики

Вінницький національний аграрний університет

Вінниця, Україна

РЕГІОНАЛЬНЕ ВИРОБНИЦТВО І СПОЖИВАННЯ МОЛОКА В УКРАЇНІ

Анотація

В Україні поки що не сформувалася зона виробництва молока типу молочного поясу в США. Цим видом діяльності займаються сільськогосподарські товаровиробники всіх областей країни. Проте обсяги виробництва молока в регіонах мають значні розбіжності, Одні області нарощують виробництво молока, інші скорочують. Відповідно змінюється частка регіонів у виробництві молока в Україні. Загалом виробництво молока зменшується. Основними постачальниками на ринку молока залишаються господарства населення, які виробляють молока у 2,8 рази більше, ніж сільськогосподарські підприємства. Низький рівень споживання молокопродукції в Україні загалом характеризується двохрановими регіональними відхиленнями між тах і тіп. Без підвищення рівня внутрішнього споживання молока та молокопродукції в перерахунку на молоко подальший розвиток молочної галузі в Україні стає нерозв'язною проблемою.

Ключові слова: *виробництво, молоко, динаміка, область, регіон, підприємство, господарство, споживання, особа.*

Вступ. Молочне скотарство важлива у соціальному значенні галузь сільськогосподарського виробництва, що забезпечує населення цінними продуктами харчування. Для ведення молочного скотарства придатна з певними особливостями вся територія України. Однак за сприятливих умов виробництва молочна галузь в різних регіонах країни розвивається неадекватно потребам переробки і споживання молокопродукції населенням. Закономірно зростають витрати при транспортуванні молокосировини на підприємства переробної промисловості й виробленої молокозаводами продукції в торговельні мережі країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості розвитку молокопромислового комплексу з виявленням внутрішньорегіональних відмінностей у розвитку молочного скотарства Харківської області досліджує Ю. Кандиба [1]. Основні тенденції розвитку молокопродуктового підкомплексу Волинської області та стратегічні пріоритети розбудови його основних сегментів у різних природно-кліматичних зонах та наближених до центрів підвищеної урбанізації територіях окреслює Т. Божедарнік [2;3]. Аналіз стану регіонального ринку молока з визначенням тенденцій та основних проблем його розвитку в Черкаській області опрацьовує Я. Карпенко [4]. Дослідження основних тенденцій виробництва молока та формування сировинної бази молокопереробних підприємств України та Черкаської області проводить В. Бондарець [5]. Перспективи розвитку молочного скотарства в регіонах з визначенням рівня задоволення споживчих потреб населення молоком за рахунок внутрішнього виробництва вивчає М. Заходим [6]. Ситуацію на регіональному ринку молока та молочної продукції Тернопільської області з виявленням причин зменшення обсягів виробництва молока та обґрунтуванням напрямів його нарощення описує І. Гурська [7]. Формування та розвиток галузі молочного

скотарства в Київській області для покращення забезпечення населення продуктами харчування вивчає В. Збарський і А. Збарська [8]. Розвиток молочного скотарства Львівщини досліджує В. Диндин [9]. Виробництво молока й забезпечення населення молочними продуктами в Миколаївській області опрацьовує Т. Іваненко [10]. Водночас проблемою визначеного напрямку дослідження залишається проведення комплексно-порівняльного аналізу виробництва і споживання молока у регіонах.

Метою написання статті є комплексний аналіз регіонального виробництва молока з визначенням частки кожного регіону та категоріями господарств у їхньому співвідношенні до загального виробництва, а також фактичного виробництва і споживання молока на одну особу та відносно раціональної норми.

Методологія дослідження базується на економіко-статистичних методах побудови рядів динаміки, методах аналізу і синтезу регіонального виробництва молока, у т. ч. сільськогосподарськими підприємствами і господарствами населення, середньорічних темпів приросту виробництва молока відносно окреслених динамічних періодів, структури виробництва молока в регіонах і організаційних формуваннях, виробництва і споживання молока на одну особу та регіонального забезпечення молоком населення.

Результати. Розведенням великої рогатої худоби молочних порід займаються в усіх регіонах України. Поголів'я молочного стада залежить від природно-кліматичних, історичних та транскордонних чинників; наявності сировинної бази забезпечення худоби кормами, тваринницьких приміщень та матеріально-технічної бази; організації відтворення стада, забезпечення персоналом, наближення до центрів урбанізації населення, що створюють різні передумови для розвитку окремих сегментів молокопродуктового підкомплексу; розбудови молочного скотарства і переробки молокосировини [2;3]. Відповідно ці чинники впливають на розвиток сировинної бази та обсяги виробництва молока у регіонах (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка регіонального виробництва молока в усіх категоріях господарств, тис. тонн

Показники	Роки						Середньорічний темп приросту, %	
	2000	2010	2013	2014	2015	2016	2000–2016 pp.	2010–2016 pp.
Україна	12657,9	11243,6	11483,0	11132,8	10615,4	10381,5	0,988	0,987
АР Крим	402,6	348,0	292,4	...	...	...	...	...
<i>Області</i>								
Вінницька	654,9	836,1	856,9	852,0	838,4	853,6	1,017	1,003
Волинська	458,2	450,2	467,0	459,3	425,2	412,4	0,993	0,985
Дніпропетровська	522,4	339,8	348,0	357,2	344,6	319,5	0,970	0,990
Донецька	472,9	339,1	324,8	283,0	227,9	192,8	0,945	0,910
Житомирська	656,3	578,3	597,6	589,7	578,4	566,6	0,991	0,997
Закарпатська	360,3	391,8	410,3	409,6	358,1	320,4	0,993	0,967
Запорізька	354,2	261,7	264,9	267,5	260,7	259,5	0,981	0,999
Івано-Франківська	522,6	465,4	470,5	483,3	474,0	466,8	0,993	1,001
Київська	679,5	451,1	475,9	467,0	446,3	438,0	0,973	0,995
Кіровоградська	385,0	343,1	322,0	324,3	310,6	307,7	0,986	0,982
Луганська	318,4	284,4	279,5	251,6	158,7	123,8	0,943	0,871
Львівська	1032,0	656,2	619,4	601,0	571,2	543,2	0,961	0,969
Миколаївська	346,8	364,0	370,7	369,3	343,8	341,6	0,999	0,989
Одеська	532,4	403,8	402,3	405,9	385,3	363,3	0,976	0,983
Полтавська	588,7	701,4	785,0	814,1	794,5	796,5	1,019	1,021
Рівненська	436,4	432,7	453,4	458,3	436,8	437,2	1,000	1,002
Сумська	479,6	430,5	427,3	427,1	417,6	414,6	0,991	0,994

Продовження табл. 1

Тернопільська	505,6	416,7	485,9	480,6	460,7	453,5	0,993	1,014
Харківська	539,6	467,2	536,7	525,5	524,5	529,5	0,999	1,021
Херсонська	320,1	305,9	308,8	302,9	300,0	296,1	0,995	0,995
Хмельницька	656,6	608,1	591,5	602,3	581,4	589,6	0,993	0,995
Черкаська	499,1	478,9	511,7	529,8	530,1	519,0	1,002	1,013
Чернівецька	332,6	308,1	298,1	299,3	294,0	286,8	0,991	0,988
Чернігівська	601,1	581,1	582,4	572,2	552,6	549,5	0,994	0,991

За даними табл. 1 у період 2000–2016 рр. обсяги виробництва молока на регіональному рівні в усіх категоріях господарств зросли у Вінницькій, Полтавській і Черкаській областях на 30,3, 35,3 та 4 % відповідно. Щорічні прирости виробництва молока відповідно становили 1,7, 1,9 і 0,2 %. Динаміка 2010–2016 рр. показує, що у Вінницькій області щорічні темпи приросту виробництва молока знизились від 1,7 до 0,3 %, а в Полтавській і Черкаській областях – зросли до 2,1 та 1,3 % відповідно. Позитивну динаміку темпів приросту виробництва молока за цей період мали Івано-Франківська (0,1 %), Рівненська (0,2), Тернопільська (1,4) та Харківська (2,1 %) області.

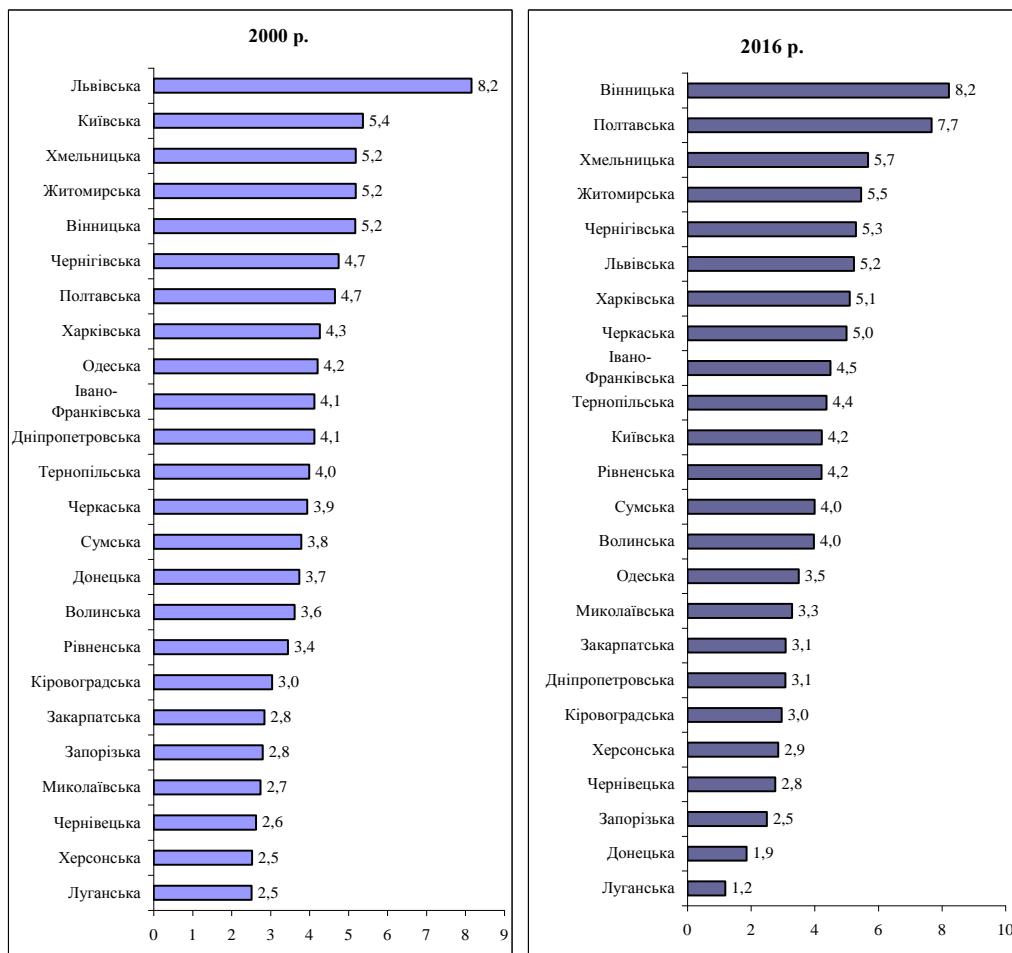
У Дніпропетровській, Донецькій, Луганській і Львівській областях за 2000–2016 рр. виробництво молока зменшилося на 48,9, 59,2, 61,1 та 47,4 % відповідно. Середньорічні темпи згортання виробництва відповідно становили 3,0, 5,5, 5,7 та 3,9 %. За період 2010–2016 рр. Дніпропетровська і Львівська області знизили темпи зменшення виробництва молока на 2 і 0,8 в.п., а Донецька і Луганська області збільшили на 3,5 та 7,2 в.п. відповідно.

З 2010 р. почали знижувати щорічні темпи зменшення виробництва молока Житомирська (0,6 в.п.), Запорізька (1,8), Київська (2,2), Сумська (0,3) та Хмельницька (0,2 в.п.) області. Інші регіони підвищували щорічні темпи скорочення молочного виробництва.

Регіональна політика розвитку молокопродуктового підкомплексу (МПП) передбачає забезпечення місцевого населення молочними продуктами. Особливого значення вона набула в умовах децентралізації влади, надання регіонам самостійності, об'єднання сільських територіальних громад. Однак функціонування МПП і його базової (сировинної) галузі у регіонах значною мірою залежить від зацікавленості товаровиробників у молочному бізнесі.

Слід зазначити, що в 2000 р. найбільший обсяг молока, що становив 8,2 % валового обсягу в Україні, вироблено у Львівській області. Проте у 2016 р. область зменшила частку виробництва молока по країні в цілому до 5,2 %, або на 3 в.п. й перемістилася на шосту позицію (рис. 1).

За даними рис. у 2016 р. порівно з 2000 р. позиції регіонів у структурі виробництва сирого молока в Україні набули значних змін. Найбільшу частку в загальних обсягах виробництва здобула Вінницька область (8,2 %), підвищивши свою позицію на 3 в.п. Збільшила свою частку від 4,7 % у 2000 р. до 7,7 % в 2016 р. Полтавська область, витіснивши з другої позиції Київську, частка якої у загальних обсягах виробництва молока в Україні зменшилась на 1,2 в.п. На третій позиції за часткою у структурі валового обсягу молока в Україні залишилась Хмельницька область, яка збільшила свою частку на 0,5 в.п. Найменшу частку у загальному обсязі виробництва молока у 2016 р. мала на Луганську область (1,2 %), яка зменшила її в динаміці на 1,3 в.п. До аутсайдерів у загальному виробництві молока належать Донецька (1,9 %) і Запорізька (2,5 %) області, які з 2000 р. зменшили свої частки у валовому обсязі виробництва на 1,8 та 0,3 в.п. відповідно.

Рис. 1. Частка регіонів у виробництві молока в Україні у 2000 і 2016 рр.

Важливо з'ясувати розподіл виробництва молока за категоріями господарств у регіонах, оскільки саме вони формують загальноукраїнські тенденції розвитку сировинної галузі молокопродуктового підкомплексу, насамперед високотоварне виробництво (табл. 2).

Аналіз даних табл. 2 свідчить, що за період 2000–2016 рр. валове виробництво сирого молока в сільськогосподарських підприємствах України зменшилося на 26,3 %. Середньорічні темпи скорочення виробництва становили 0,4 %. Порівняно з 2010 р. валове виробництво молока у 2016 р. збільшилося на 22,1 % з темпом зростання 3,4 % в рік.

Серед корпоративних структур регіонів найбільше скорочення виробництва молока в динаміці періоду 2000–2016 рр. було в Одеській області – 4,5 раза з середньорічними темпами 9 %. За 2010–2016 рр. виробництво молока в сільськогосподарських підприємствах області зменшилося в 1,2 раза. Середньорічні темпи скорочення виробництва молока становили 3,5 %.

Таблиця 2. Регіональне виробництво молока в сільськогосподарських підприємствах у динаміці, тис. тонн

Показники	Роки						Середньорічний темп приросту, %	
	2000	2010	2013	2014	2015	2016	2000–2016 рр.	2010–2016 рр.
Україна	3668,7	2216,2	2582,2	2647,5	2669,2	2705,6	0,981	1,034
АР Крим	111,0	32,3	23,3	...	...	...	...	...
<i>Області</i>								
Вінницька	205,8	139,6	168,3	178,0	193,0	194,0	0,996	1,056
Волинська	101,6	71,7	76,9	76,2	74,9	77,9	0,984	1,014
Дніпропетровська	197,3	63,5	79,8	83,5	81,7	75,9	0,942	1,030
Донецька	179,1	128,5	119,0	107,6	83,3	79,8	0,951	0,924
Житомирська	186,0	88,8	101,1	99,6	101,0	104,9	0,965	1,028
Закарпатська	16,9	6,0	6,1	4,9	3,5	3,8	0,911	0,927
Запорізька	138,7	35,4	35,1	33,8	32,5	33,5	0,915	0,991
Івано-Франківська	30,5	11,3	14,1	15,1	16,7	17,5	0,966	1,076
Київська	290,6	196,7	214,9	217,8	212,8	210,6	0,980	1,011
Кіровоградська	100,6	40,7	46,1	51,7	51,2	56,3	0,964	1,056
Луганська	100,4	52,4	56,1	44,3	41,9	37,4	0,940	0,945
Львівська	66,0	22,9	26,4	24,9	25,6	26,2	0,944	1,023
Миколаївська	91,2	29,2	38,8	38,2	37,8	40,3	0,950	1,055
Одеська	152,0	42,1	36,2	38,4	36,9	33,9	0,910	0,965
Полтавська	273,0	302,5	389,4	419,2	424,8	428,6	1,029	1,060
Рівненська	92,0	42,3	53,8	59,5	63,2	73,7	0,986	1,097
Сумська	213,0	142,8	164,6	166,8	175,1	175,2	0,988	1,035
Тернопільська	72,9	34,5	48,5	52,8	58,8	63,7	0,992	1,108
Харківська	279,4	175,2	221,2	230,3	232,6	237,3	0,990	1,052
Херсонська	98,6	26,1	34,6	39,1	40,0	40,8	0,946	1,077
Хмельницька	194,3	102,3	129,2	143,6	152,6	154,8	0,986	1,071
Черкаська	241,3	216,0	268,3	286,4	294,0	296,1	1,013	1,054
Чернівецька	38,0	19,6	17,4	18,2	17,4	15,5	0,945	0,962
Чернігівська	198,5	193,8	213,0	217,6	217,9	227,9	1,009	1,027

Значне зниження виробництва молока корпоративними структурами у 2000–2016 рр. мали Закарпатська, Запорізька, Луганська та Чернівецька області, де обсяги його зменшилися у 4,4, 4,1, 2,7 та 2,5 рази відповідно. Середньорічні темпи зростання виробництва відповідно становили 8,9, 8,5, 6,0 та 5,5 %. За період 2010–2016 рр. виробництво молока у цих регіонах скоротилося в 1,6, 1,1, 1,4 та 1,3 рази, а середньорічні темпи зменшення виробництва становили 7,3, 0,9, 5,5 і 3,8 % відповідно.

Особливістю розвитку сировинної бази корпоративних структур характеризується Донецька область. З 2000 по 2016 р. виробництво молока у сільськогосподарських підприємствах регіону скоротилось у 2,2 рази при середньорічних темпах 4,9 %. За період 2010–2016 р. обсяги виробництва сирого молока зменшилися в 1,6 рази, а середньорічні темпи зростання виробництва становили 7,6 %. У цьому часовому періоді вони прискорились порівняно з періодом 2000–2016 рр. на 2,7 в.п.

За 2000–2016 рр. лише сільськогосподарські підприємства Полтавської, Черкаської та Чернігівської областей збільшили обсяги молока в 1,6, 1,2 та 1,1 рази зі щорічними темпами приросту 2,9, 1,3 та 0,9 % відповідно. Зростання виробництва у період 2010–2016 рр. у цих регіонах становило 1,4, 1,3, 1,2 рази, а щорічних темпів приросту 6,0, 5,4 і 2,7 % відповідно.

Серед регіонів, де корпоративні структури у 2010–2016 рр. збільшили виробництво молока, найвищих результатів досягли Тернопільська, Рівненська,

Херсонська, Івано-Франківська, Хмельницька, Кіровоградська та Вінницька області зі зростанням обсягів в 1,8, 1,7, 1,6, 1,5, 1,5, 1,4 та 1,4 раза відповідно. Щорічні темпи приросту виробництва у цих регіонах відповідно становили 10,8, 9,7, 7,7, 7,6, 7,1, 5,6 і 5,6 %.

Для повноти аналізу виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами в регіонах важливе значення має визначення їх частки в структурі валового виробництва сировинної бази молокопродуктового підкомплексу країни в цілому. За 2000 р. найбільша частка виробництва молока (7,9 %) припадала на Київську область, а найменша (0,5 %) – на Закарпатську. У 2010 р. частка Київської області у валовому виробництві зросла до 8,9 %, а Закарпатської зменшилася до 0,3 %. Проте найбільше молока у 2010 р. виробила Полтавська область, частка корпоративних структур якої у загальному обсязі становила 13,6 %. З подальшим нарощенням обсягів виробництва у цьому регіоні в динаміці його частка зросла у 2016 р. до 15,8 %.

Значні обсяги молока у 2000 р. виробили сільськогосподарські підприємства Харківської, Черкаської, Сумської, Вінницької і Чернігівської областей, частки яких у загальному обсязі молокопродуктового підкомплексу становили 7,6, 6,6, 5,8, 5,6 і 5,4 % відповідно. Згортання виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах в 2010 р., за винятком Полтавської області, змінило внесок цих регіонів до 7,9, 9,7, 6,4, 6,3 і 8,7 % надходжень у валовий обсяг сировинної бази молокопродуктового підкомплексу країни.

У 2016 р. в загальному виробництві молока сільськогосподарськими підприємствами регіонів найбільші частки, що становили 8,8, 10,9, 6,5, 7,2 і 8,4 %, відповідно мали Харківська, Черкаська, Сумська, Вінницька та Чернігівська області. За досліджуваний період вони наростили в динаміці обсяги молока і збільшили свої частки у валовому виробництві України, за виключенням Чернігівської області, яка зменшила свою частку на 0,3 в.п.

Проте основними виробниками молока в регіонах України залишаються господарства населення, які у 2010 р. збільшили виробництво молока порівняно з 2000 р. на 0,4 %, а в 2016 р. зменшили відносно 2000 і 2010 р. на 14,6 і 15 % з середньорічними темпами зниження на 1 і 2,7 % відповідно (табл. 3).

Аналіз даних табл. 3 показує, що в 2000 р. найбільше молока господарствами населення вироблено у Львівській області, частка якої у валовому виробництві регіонів становила 10,7 %, а найменше – у Запорізькій з часткою 2,4 %. У 2010 р. частка господарств населення Львівської області зменшилася до 7 %, а в 2016 р. – до 6,7 %. Частка господарств населення Запорізької області у 2010 р. зросла у валовому виробництві до 2,5 %, а в 2016 р. – до 2,9 %.

Найбільше молока у 2010 і 2016 р. виробили господарства населення Вінницької області – 7,6 і 8,6 % відповідно, при зменшенні обсягів виробництва молокопродукції за цей період у регіоні на 5,3 %. Найменші частки молока у валовому виробництві мали господарства населення Донецької області – 2,3 % у 2010 р. та 1,5 % у 2016 р., що зумовлено скороченням виробництва молока у регіоні на 46,3 %.

За 2000–2016 рр. наростили виробництво молока господарства населення Вінницької (46,9 %), Запорізької (4,9), Миколаївської (17,9), Полтавської (16,5), Рівненської (5,5), Харківської (12,3) та Херсонської (15,3 %) областей при щорічних темпах приросту відповідно на 2,4, 0,3, 1,0, 1,0, 0,3, 0,7 і 0,9 %. Проте у 2016 р. відносно 2010 р. у Вінницькій, Миколаївській, Полтавській, Рівненській і Херсонській областях господарства населення зменшили обсяги виробництва молока на 5,3, 10,0, 7,8, 6,9 та 8,8 % при щорічних темпах зниження на 0,9, 1,7, 1,3, 1,2 і 1,5 % відповідно. На рівні 2010 р. виробництва молока у 2016 р. залишилися господарства населення Запорізької,

Тернопільської та Харківської областей.

Таблиця 3. Динаміка регіонального виробництва молока у господарствах населення, тис. тонн

Показники	Роки						Середньорічний темп приросту, %	
	2000	2010	2013	2014	2015	2016	2000–2016 рр.	2010–2016 рр.
Україна	8989,2	9027,4	8900,8	8485,3	7946,2	7675,9	0,990	0,973
АР Крим	291,6	315,7	269,1	...	...	...	...	...
<i>Області</i>								
Вінницька	449,1	696,5	688,6	674,0	645,4	659,6	1,024	0,991
Волинська	356,6	378,5	390,1	383,1	350,3	334,5	0,996	0,980
Дніпропетровська	325,1	276,3	268,2	273,7	262,9	243,6	0,982	0,979
Донецька	293,8	210,6	205,8	175,4	144,6	113,0	0,942	0,901
Житомирська	470,3	489,5	496,5	490,1	477,4	461,7	0,999	0,990
Закарпатська	343,4	385,8	404,2	404,7	354,6	316,6	0,995	0,968
Запорізька	215,5	226,3	229,8	233,7	228,2	226,0	1,003	1,000
Івано-Франківська	492,1	454,1	456,4	468,2	457,3	449,3	0,994	0,998
Київська	388,9	254,4	261,0	249,2	233,5	227,4	0,967	0,981
Кіровоградська	284,4	302,4	275,9	272,6	259,4	251,4	0,992	0,970
Луганська	218,0	232,0	223,4	207,3	116,8	86,4	0,944	0,848
Львівська	966,0	633,3	593,0	576,1	545,6	517,0	0,962	0,967
Миколаївська	255,6	334,8	331,9	331,1	306,0	301,3	1,010	0,983
Одеська	380,4	361,7	366,1	367,5	348,4	329,4	0,991	0,985
Полтавська	315,7	398,9	395,6	394,9	369,7	367,9	1,010	0,987
Рівненська	344,4	390,4	399,6	398,8	373,6	363,5	1,003	0,988
Сумська	266,6	287,7	262,7	260,3	242,5	239,4	0,993	0,970
Тернопільська	432,7	382,2	437,4	427,8	401,9	389,8	0,993	1,003
Харківська	260,2	292,0	315,5	295,2	291,9	292,2	1,007	1,000
Херсонська	221,5	279,8	274,2	263,8	260,0	255,3	1,009	0,985
Хмельницька	462,3	505,8	462,3	458,7	428,8	434,8	0,996	0,975
Черкаська	257,8	262,9	243,4	243,4	236,1	222,9	0,991	0,973
Чернівецька	294,6	288,5	280,7	281,1	276,6	271,3	0,995	0,990
Чернігівська	402,6	387,3	369,4	354,6	334,7	321,6	0,986	0,969

Зменшення обсягів виробництва молокопродукції у 2016 р. відносно 2000 р. у господарствах населення Донецької і Луганської областей становило 2,6 і 2,5 раза при щорічних темпах 5,8 та 5,6 % відповідно, а відносно 2010 р. – 1,9 і 2,7 раза та щорічних темпах 9,9 і 15,2 %.

За даними аналізу табл. 3 можна зробити висновок, що тенденція нарощення обсягів виробництва молока господарствами населення більшості регіонів у 2000–2010 рр. змінюється у динаміці 2010–2016 рр. на тенденцію згортання виробництва прискореними темпами, що загалом по країні становить 1,7 в.п. Порівняння показників середньорічних темпів зменшення виробництва молокопродукції господарствами населення за періоди 2000–2016 рр. і 2010–2016 рр. свідчить, що в таких областях як Вінницька, Донецька, Закарпатська, Кіровоградська, Луганська, Херсонська і Хмельницька області середньорічні темпи згортання виробництва молока у господарствах населення відповідно становлять 3,3, 4,1, 2,7, 2,2, 9,6, 2,4, 2,1 в.п. відповідно.

Важливо встановити динаміку змін частки господарств населення у валовому виробництві молока в регіонах (табл. 4).

Дані табл. 4 показують, що у 2016 р. порівняно з 2000 р. частка господарств населення у виробництві молока в Україні зросла на 2,9 в.п., а з 2010 р. зменшилася на 6,4 в.п. Найвищі частки в загальних обсягах виробництва молока регіонів у 2000 р. мали

господарства населення Закарпатської (95,3 %), Івано-Франківської (94,2), Львівської (93,6), Чернівецької (88,6) і Тернопільської (85,6 %) областей, а найнижчі – Харківської (48,2 %), Черкаської (51,7) Полтавської (53,6), Сумської (55,6) і Київської (57,2 %) областей.

Таблиця 4. Частка господарств населення у регіональному виробництві молока в динаміці, %

Показники	Роки						2016 р. +, – до	
	2000	2010	2013	2014	2015	2016	2000 р.	2010 р.
Україна	71,0	80,3	77,5	76,2	74,9	73,9	2,9	-6,4
АР Крим	72,4	90,7	92,0	...	...	...	-72,4	-90,7
<i>Області</i>								
Вінницька	68,6	83,3	80,4	79,1	77,0	77,3	8,7	-6,0
Волинська	77,8	84,1	83,5	83,4	82,4	81,1	3,3	-3,0
Дніпропетровська	62,2	81,3	77,1	76,6	76,3	76,2	14,0	-5,1
Донецька	62,1	62,1	63,4	62,0	63,4	58,6	-3,5	-3,5
Житомирська	71,7	84,6	83,1	83,1	82,5	81,5	9,8	-3,2
Закарпатська	95,3	98,5	98,5	98,8	99,0	98,8	3,5	0,3
Запорізька	60,8	86,5	86,7	87,4	87,5	87,1	26,2	0,6
Івано-Франківська	94,2	97,6	97,0	96,9	96,5	96,3	2,1	-1,3
Київська	57,2	56,4	54,8	53,4	52,3	51,9	-5,3	-4,5
Кіровоградська	73,9	88,1	85,7	84,1	83,5	81,7	7,8	-6,4
Луганська	68,5	81,6	79,9	82,4	73,6	69,8	1,3	-11,8
Львівська	93,6	96,5	95,7	95,9	95,5	95,2	1,6	-1,3
Миколаївська	73,7	92,0	89,5	89,7	89,0	88,2	14,5	-3,8
Одеська	71,5	89,6	91,0	90,5	90,4	90,7	19,2	1,1
Полтавська	53,6	56,9	50,4	48,5	46,5	46,2	-7,4	-10,7
Рівненська	78,9	90,2	88,1	87,0	85,5	83,1	4,2	-7,1
Сумська	55,6	66,8	61,5	60,9	58,1	57,7	2,2	-9,1
Тернопільська	85,6	91,7	90,0	89,0	87,2	86,0	0,4	-5,8
Харківська	48,2	62,5	58,8	56,2	55,7	55,2	7,0	-7,3
Херсонська	69,2	91,5	88,8	87,1	86,7	86,2	17,0	-5,2
Хмельницька	70,4	83,2	78,2	76,2	73,8	73,7	3,3	-9,4
Черкаська	51,7	54,9	47,6	45,9	44,5	42,9	-8,7	-11,9
Чернівецька	88,6	93,6	94,2	93,9	94,1	94,6	6,0	1,0
Чернігівська	67,0	66,6	63,4	62,0	60,6	58,5	-8,5	-8,1

Слід відмітити, що в 2010 р. порівняно з 2000 р. частка домогосподарств у загальному обсязі виробництва молока в Тернопільській області зросла на 6,1 в.п., Чернівецькій – на 5,0, Івано-Франківській – на 3,4, Закарпатській – на 3,2, Львівській – на 2,9 в.п., а в Київській області зменшилась на 0,8 в.п.

У 2010 р. частка господарств населення у валовому виробництві молока в Україні досягла 80,3 % з найвищим регіональним її зростанням у динаміці 2000–2010 рр. Запорізької (25,7), Херсонської (22,3), Миколаївської (18,3), Дніпропетровської (18,1), Одеської (18,1), Вінницької (14,7 в.п.), Харківської (14,3), Кіровоградської (14,2), Луганської (13,1), Житомирської (12,9), Хмельницької (12,8), Рівненської (11,3) та Сумської (11,2) областей.

Слід відмітити, що при зростанні частки господарств населення за період 2000–2010 рр. у Закарпатській області на 3,2 в.п., Івано-Франківській – 3,4, Львівській – 2,9, Чернівецькій – 5,0, Тернопільській на 6,1 в.п., у 2010 р. вони забезпечили найбільший внесок у регіональне виробництво молока, що становив від загального обсягу 98,5, 97,6, 96,5, 93,6 і 91,7 % відповідно. Практично все виробництво молока у цих регіонах було сконцентровано у сільських домогосподарствах.

У 2016 р. ситуація з господарствами населення – виробниками сирого молока, які

майже повністю забезпечували населення регіонів молокопродукцією, залишилася без змін. Водночас у динаміці 2000–2016 рр. та 2010–2016 рр. вектор змін у виробничій діяльності господарств населення регіонів підлягає аналітичному обґрунтуванню.

Варто зазначити, що в динаміці 2000–2016 рр. в Донецькій, Київській, Полтавській, Чернігівській і Черкаській області господарства населення зменшили свою частку в регіональному виробництві молока на 3,5, 5,8, 7,3, 8,5 і 8,7 в.п. відповідно. В інших регіонах господарства населення збільшили частку виробництва молока, особливо в Запорізькій (26,2 в.п.), Одеській (19,2), Херсонській (17,0), Миколаївській (14,5) і Дніпропетровській (14,0) областях.

Інша ситуація щодо участі господарств населення у регіональному виробництві молока склалася в період 2010–2016 рр., в якому збільшують частку обласного виробництва молока лише домогосподарства Закарпатської (0,3 в.п.), Запорізької (0,6), Чернівецької (1,0) та Одеської (1,1) областей. Вагомим зменшенням частки виробництва молока господарствами населення в динаміці 2010–2016 рр. вирізняються Полтавська (10,7 в.п.), Луганська (11,8) і Черкаська (11,9 в.п.) області.

Безумовно, що частка господарств населення у валових обсягах молока є величиною відносною, що залежить від змін у структурі регіонального виробництва сирого молока, зростання (зменшення) обсягів виробництва молока у корпоративному секторі та зменшення (зростання) валового виробництва молока у домогосподарствах. Проте виробництво молока здійснюється для споживання молокопродукції. Збільшення–зменшення частки регіональних обсягів сирого молока у секторах аграрної економіки не характеризує забезпечення населення регіону молоком, а переробних підприємств молокосировиною для виготовлення молокопродуктів. Водночас регіони різняться як обсягами виробництва молока, так і чисельністю проживаючого в них населення. Тому важливо встановити динаміку виробництва і споживання молока на одну особу, що дає змогу визначити рівень регіонального забезпечення населення молоком і молокопродуктами в перерахунку на молоко.

Серед регіонів України найбільше молока на одну особу в 2000 р. виробили господарства Чернігівської (473,0 кг), а найменше – Донецької (96,1 кг) області. При споживанні населенням Чернігівської області 280,4 кг молока на одну особу, рівень забезпеченості молоком жителів регіону становив 168,7 % від виробництва. У Донецькій області споживання 157,3 кг молока на одну особу господарства регіону забезпечили у 2000 р. лише на 61,1 %, а частина молока поставлялася з інших областей України (табл. 5).

За даними табл. 5 у 2010 р. виробництво молока на одну особу господарствами Чернігівської області зросло порівняно з 2000 р. на 11,3 %, а споживання молока населенням скоротилось на 10,2 %. Рівень забезпеченості населення регіону молоком підвищився на 40,4 в.п. Господарства Донецької області за цей період скоротили виробництво молока на одну особу на 20,7 %. При зростанні споживання молока на 13,3 % рівень забезпеченості населення регіону молоком за рахунок власного виробництва знизився на 18,3 %.

У 2016 р. порівняно з 2010 р. у Чернігівській області господарства збільшили виробництво молока на одну особу на 0,5 % при зменшенні його регіонального споживання населенням на 10 % та підвищенні рівня забезпеченості населення на 24,2 в.п.

Варто зазначити, що в 2000 р. споживання молока на одну особу перевищувало його виробництво також у Дніпропетровській і Київській областях, рівень забезпеченості населення молоком в яких становив 85,9 та 75,5 % відповідно. У 2010 р. виробляли на одну особу молока менше за його споживання місцевим населенням у 7-ми, а в 2016 р. –

у 8-ми областях.

Таблиця 5. Рівень регіонального виробництва і споживання молока на одну особу в динаміці

Показники	2000 р.			2010 р.			2016 р.		
	Виробництво на 1 особу, кг	Споживання на 1 особу, кг	Рівень забезпеченості, %	Виробництво на 1 особу, кг	Споживання на 1 особу, кг	Рівень забезпеченості, %	Виробництво на 1 особу, кг	Споживання на 1 особу, кг	Рівень забезпеченості, %
Вінницька	363,6	195,3	186,2	508,0	216,0	235,2	534,7	205,0	260,8
Волинська	429,9	264,4	162,6	434,2	240,1	180,8	395,9	210,0	188,5
Дніпропетровська	143,6	167,1	85,9	101,6	178,9	56,8	98,5	204,6	48,1
Донецька	96,1	157,3	61,1	76,2	178,2	42,8	45,3	169,3	26,8
Житомирська	464,1	260,3	178,3	451,0	243,1	185,5	455,5	218,8	208,2
Закарпатська	285,4	242,4	117,7	314,4	236,6	132,9	254,5	229,1	111,1
Запорізька	180,8	163,8	110,4	144,9	176,5	82,1	148,6	181,9	81,7
Івано-Франківська	366,7	295,0	124,3	337,2	264,7	127,4	338,0	281,4	120,1
Київська	152,1	201,5	75,5	100,0	196,3	50,9	94,2	221,7	42,5
Кіровоградська	333,1	209,4	159,1	338,4	202,9	166,8	317,4	202,8	156,5
Луганська	122,0	121,9	100,1	123,6	173,6	71,2	56,3	138,2	40,7
Львівська	387,3	264,8	146,3	257,6	210,5	122,4	214,4	232,7	92,1
Миколаївська	269,6	190,4	141,6	306,8	219,7	139,6	296,0	212,6	139,2
Одеська	213,0	164,0	129,9	169,0	185,0	91,4	152,1	188,0	80,9
Полтавська	354,0	221,0	160,2	469,6	219,7	213,7	555,9	217,9	255,1
Рівненська	369,5	239,4	154,3	375,6	246,5	152,4	376,2	203,5	184,9
Сумська	361,3	217,1	166,4	368,9	216,1	170,7	373,9	194,8	191,9
Тернопільська	438,4	288,2	152,1	383,5	237,2	161,7	426,9	245,7	173,7
Харківська	182,8	168,7	108,4	169,1	216,8	78,0	195,4	239,9	81,5
Херсонська	267,2	200,8	133,1	280,4	186,5	150,3	279,6	213,3	131,1
Хмельницька	452,2	268,6	168,4	457,1	242,1	188,8	457,1	225,1	203,1
Черкаська	349,4	216,3	161,5	371,2	221,2	167,8	419,5	221,1	189,7
Чернівецька	357,6	254,8	140,3	340,7	242,2	140,7	315,5	251,0	125,7
Чернігівська	473,0	280,4	168,7	526,4	251,7	209,1	528,8	226,7	233,3

Найвищим рівнем споживання молока в динаміці досліджуваного періоду, що в 2000 р. становив 295 кг на одну особу при забезпеченості населення виробництвом молока в регіоні на 124,3 %, у 2010 р. – 264,7 кг при рівні забезпеченості 127,4 %, а в 2016 р. – 281,4 кг із забезпеченістю регіональним виробництвом місцевого населення на 120,1 %, виділяється Івано-Франківська область.

Зменшили рівень забезпеченості населення молоком у динаміці при зростанні його споживання на одну особу Запорізька, Одеська і Харківська області. У 2010 р. порівняно з 2000 р. споживання молока у Запорізькій області зросло на 7,8 % при зниженні рівня забезпеченості на 28,3 в.п., а в 2016 р. порівняно з 2010 р. зростання споживання молока на одну особу становило 3,1 %, а зниження рівня забезпеченості – 0,4 в.п. Якщо у 2000 р. регіональне виробництво молока на одну особу перевищувало рівень його споживання на 10,4 %, то в 2010 і 2016 р. рівень виробництва відносно споживання, або рівень забезпеченості, становив 82,1 та 81,7 % відповідно.

У Одеській області позитивна динаміка споживання молока на одну особу зі зростанням у 2010 р. відносно 2000 р. на 12,8 %, а в 2016 р. порівняно з 2010 р. на 1,6 % змінюється зниженням рівня забезпеченості за досліджуваний період на 38,5 і 10,5 в.п.

Причому у 2010 і 2016 р. споживання молока на одну особу перевищувало його виробництво на 8,6 та 19,1 %.

Виробництво молока у Харківській області в 2000 р. перевищувало споживання на одну особу населення регіону на 8,4 %, у 2010 р. воно було нижче за споживання на 22,0 %, а в 2016 р. – на 18,5 %. Порівняно з 2000 р. у 2010 р. споживання молока на одну особу в регіоні зросло на 28,5 % при зниженні рівня забезпеченості населення на 30,4 в.п., а в 2016 р. порівняно з 2010 р. збільшилось на 10,7 % при нарощенні виробництва молока в регіоні на одну особу відносно споживання на 3,5 в.п.

Висновки і перспективи. При загальному скороченні виробництва молока в Україні на 18,0 % за 2000–2016 рр. Вінницька, Полтавська і Черкаська області нарощували обсяги виробництва з середньорічними темпами приросту 1,7, 1,9 і 0,2 % і зростання часток у валовому виробництві на 3, 3 і 1,1 в.п. відповідно.

Сільськогосподарські підприємства зменшили виробництво молока за досліджуваний період на 26,3 %. Водночас на 57,0 % збільшили виробництво молока підприємства Полтавської, на 22,7 % – Черкаської, на 14,8 % – Чернігівської областей з темпами приросту 2,9, 1,3 та 0,9 % відповідно. В інших регіонах підприємства скоротили виробництво молокопродукції.

Виробництво молока господарствами населення країни характеризується скороченням на 24,6 % обсягів продукції при нарощенні на 46,9 % домогосподарствами Вінницької, на 17,9 – Миколаївської, на 16,5 – Полтавської, на 15,3 – Херсонської, на 12,3 – Харківської, на 5,5 – Рівненської, на 4,9 % – Запорізької областей при середньорічних темпах приросту виробництва молока відповідно на 2,4, 1,0, 1,0, 0,9, 0,7, 0,3 і 0,3 %.

Частка господарств населення у валовому виробництві молока регіону за досліджуваний період у Запорізькій, Одеській, Херсонській, Миколаївській і Дніпропетровській областях зросла на 26,2, 19,2, 17,0, 14,5 і 14,0 в.п. відповідно, а в Черкаській, Чернігівській, Полтавській, Київській і Донецькій областях знизилась відповідно на 8,7, 8,5, 7,4, 5,3 і 3,5 в.п.

Перевищення рівня забезпеченості молоком відносно фактичного споживання однією особою у Вінницькій, Полтавській, Чернігівській і Житомирській областях становить 2,6, 2,5, 2,3, 2,1 раза відповідно. Менше від фактичного споживання молока виробляють у Донецькій (26,8 %), Луганській (40,7), Київській (42,5), Дніпропетровській (48,1 %) областях. Найвищий рівень споживання молока в Івано-Франківській області 281,4 кг на одну особу в рік становить 74,1 % раціональної норми споживання 380 кг молока і молочних продуктів у перерахунку на молоко за даними Міністерства охорони здоров'я.

Державна статистика надає інформацію лише по проданій заводами молокопродукції, без урахування самозабезпечення домогосподарств та реалізації її на ринках, де обсяги пропозиції молока та молочних продуктів з року в рік зростають. Проте рівень споживання молока та молокопродуктів на внутрішньому ринку залежить також від купівельної спроможності населення, що потребує подальшого наукового опрацювання проблеми.

Список використаних джерел

1. Кандиба Ю. Територіальні особливості молокопромислового комплексу Харківської області. URL : <http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/handle/123456789/8749> (дата звернення: 21.03.2018).
2. Божидарнік Т. В. Перспективні напрями державної підтримки розвитку регіонального молокопродуктового підкомплексу. *Збірник наукових праць Луцького НТУ*. 2013. Вип. 10(39). С. 12–22.
3. Божидарнік Т. Стратегічні пріоритети розвитку молокопродуктового підкомплексу регіону. *Економіст*. 2013. № 10. С. 50–52.

4. Карпенко Я. В. Сучасний стан регіонального ринку молока Черкаської області. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2013. Вип. 2. С. 59–66.
5. Бондарець В. В. Формування сировинної бази молокопереробних підприємств Черкаської області. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2014. № 2(2). С. 82–86.
6. Заходим М. В. Сучасний стан і тенденції розвитку молочного скотарства в Україні. *Інноваційна економіка*. 2016. № 1–2(61). С. 53–59.
7. Гурська І. С. Розвиток регіонального ринку молока і молочної продукції. URL : <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Economica/article/viewFile/238/217> (дата звернення: 22.03.2018).
8. Збарський В. К., Збарська А. В. (2017). Проблеми виробництва молока в регіоні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. С. 4–8. URL : <http://www.vestnik-ecocom.mgu.od.ua/journal/2017/27-2-2017/3.pdf> (дата звернення: 23.03.2018).
9. Диндин В. Л. Розвиток молочного скотарства Львівщини. *Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького*. 2016. № 2(69). С. 48–52.
10. Іваненко Т. Я. Відродження молочного скотарства – шлях до стабілізації і нарощування виробництва молока в регіоні. URL : <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/832/1/статья.pdf> (дата звернення: 23.03.2018).

Дата надходження статті до редакції : 17.04.2018
Рецензування 20.05.2018 Прийняття в друк: 31.05.2018

Petrychenko O.A.

PhD (in Economics), Associate Professor
Department of Analysis and Statistics
Vinnitsia National Agrarian University
Vinnitsia, Ukraine

REGIONAL PRODUCTION AND MILK CONSUMPTION IN UKRAINE

Abstract

The dairy industry of agricultural production, which is important in the social sense, is developing in accordance with the needs of processing and consumption of dairy products by the population in various regions of the country. The analysis of milk production in each region, determination of the contribution of the region to the overall production of milk and major milk producers in the regions and in the country is growing in importance.

The analysis and evaluation of the volumes of regional milk production is carried out in the context of the permanent crisis in the field of dairy cattle breeding in Ukraine, which results in a constant reduction of milk production and lack of capacity of dairy processing enterprises.

The methodological basis for the study of the problem is the economic and statistical methods of building of the series of dynamics, analysis and synthesis of the regional milk production, including in the agricultural enterprises and households, average annual growth rates of milk production regarding certain dynamic periods, structure of milk production in the regions and organizational formations, production and consumption of milk per person and regional milk supply of the population.

The analysis has shown that the volumes of milk production in the regions have significant differences. Some regions are increasing milk production, while others are reducing. Accordingly, the share of regions in milk production in Ukraine is changing. In general, milk production is decreasing. The main suppliers in the milk market are households that produce 2.8 times more milk than agricultural enterprises.

Low level of consumption of dairy products in Ukraine is generally characterized by the double regional variations between max and min. However, max is 74.1% of the rationale rate of 380 kg of milk and milk products per person in terms of milk. This level of consumption of milk and dairy products in the domestic market is limited to the purchasing power of the population. Without increasing the level of domestic consumption of milk and dairy products in terms of milk, further development of the dairy industry in Ukraine becomes a problem issue.

Keywords: *production, milk, dynamics, region, region, enterprise, economy, consumption, person.*

References

1. Kandyba, Y. Terytorial'ni osoblyvosti molokopromysloвого комплексу Kharkivs'ko'i oblasti [Territorial features of the dairy industry of the Kharkiv region]ю Retrieved from : <http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/handle/123456789/8749> [In Ukrainian].
2. Bozhydarnik, T. V (2013). Perspektyvni napriamy derzhavnoy pidtrymky rozvytku regionalnogo molokoprodyktovoho pidkompleksu [Perspective directions of state support for the development of regional dairy product subcomplex]. *Zbirnyk naukovykh praz' Luz'koho NTU, 10(39), pp. 12–22* [In Ukrainian].
3. Bozhydarnik, T. (2013)ю Strategishni priorytety rozvytku molokoprodyktovoho pidkompleksu regionu [Strategic priorities of development of the dairy product subcomplex of the region]. *Economist, 10, 50–52* [In Ukrainian].
4. Karpenko, J. V. (2013). Suhasny' stan regional'noho rynku moloka Cherkas'koi oblasti [The current state of the regional milk market of Cherkasy region]. *Visnyk agrarnoi nauky Prychornomor'a, 2, pp. 59–66* [In Ukrainian].
5. Bondarez', V. V. (2014). Formyvannia syrovynnoi bazy molokopererobnykh pidpryemstv Cherkas'koi oblasti [Formation of the raw material base of dairy processing enterprises of Cherkasy region]. *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpryemnyztva, 2(2), pp. 82–86* [In Ukrainian].
6. Zahodym, M. V. (2016). Suchasny' stan i perspektyvy rozvytku moloshnogo skotarstva v Ukraini [Current state and trends of dairy cattle breeding in Ukraine]. *Innovazi'na ekonomika, 1–2(61), pp. 53–59* [In Ukrainian].
7. Gurs'ka, I S. Rozvytok regional'noho rynku moloka i molohnoi produkcyi [Development of the regional milk and dairy market]. Retrieved from : <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Economica/article/viewFile/238/217> [In Ukrainian].
8. Zbars'kyi, V. K. & Zbars'ka, V. K. (2017). Problemy vyrobnyztva moloka v regioni [Problems of milk production in a region]. *Naukovi visnyk Miznarodnogo humanitarnoho universynetu, pp. 4–8*. Retrieved from : <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/27-2-2017/3.pdf> [In Ukrainian].
9. Dyndyn, V. L. (2016). Rozvytok molochnogo skotarstva l'vivskoyi oblasti [Development of dairy cattle breeding in Lviv region]. *Naukovi visnyk LNUVMBT imeni S.Z.Gzhyz'kogo, 2(69), pp. 48–52* [In Ukrainian].
10. Ivanenko, T. J. Vidrozdennia molochnogo skotarstva – schl'ch do stabilizazai i naroschuvannia vyrobnyztva moloka v regioni [The revival of dairy cattle breeding is the way to stabilize and increase milk production in the region]. Retrieved from : <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/832/1/статья.pdf> [In Ukrainian].

Received: April 19, 2018

Revision: May 20, 2018 Accepted: May 31, 2018